

GAVRIİL VASİLYEVİÇ KSENOFONTOV VE ONUN BÜYÜK ÇALIŞMASI ELLEYADA’NIN GEÇ YAYINLANMASININ NEDENLERİ

*Muvaffak DURANLI**

ÖZET

Saha Türkü tarihçi Gavriil Vasilyeviç Ksenofontov’un kısa yaşamı (1888- 1937), toplumunu hem çağdaş bir seviyeye ulaştırmak hem de onun kültürel zenginliğini ortaya koymak için yürüttüğü çabalarla doludur. Kültürün pek çok alanında ürünler veren bilim adamının bazı eserleri, ne yazık ki ancak onun ölümünden sonra yayınlanabilmiştir. Bu eserler arasında ilk sırada yazarın “Elleyada” adını verdiği çalışma yer almaktadır. Bu çalışmada, Saha Türklerinin ilk atası kabul edilen Elley ve onun çevresinde gelişen efsaneler, bütün Saha uluslarından derlenmiş ve Rusçaya çevrilmiştir. G. V. Ksenofontov’un bu çalışması dönemin siyasi çatışmaları arasında bir kenara itilmiştir. Makalede Saha Türklerinin ilk bilim adamlarından biri olan G. V. Ksenofontov’un hayatı ve “Elleyada” adlı çalışmasının geç yayınlanmasının nedenleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aydın, İlk Ata, Gavriil Vasilyeviç Ksenofontov, Saha, Elleyada.

GAVRIIL VASILEVICH KSENOFONTOV AND THE REASONS OF HIS GREAT WORK “ELLEİADA”’S LATE PUBLISHING

ABSTRACT

Sakha Turks historian Gavriil Vasilevich Ksenofontov’s short life (1888-1937) is full of his efforts to bring his community up to a modern standard and also to present its cultural richness. Unfortunately, some works of this scholar who gave contribution in many fields of culture were published after his death. Among them, the work that author named “Elleiaada” comes first. In this work Ellei which Sakha Turks except as his first ancestor and the legends growing around him were collected from all Sakha people and translated into Russian. This work of G. V. Ksenofontov was marginalized in the midst of political conflicts of current time. In this paper it will be elaborated one of the first Sakha Turks scholar G.V. Ksenofontov’s life and the reasons for late publishing of his work named “Elliada”.

Keywords: Intellectual, First Ancestor, Gavriil Vasilevich Ksenofontv, Sakha, Elliada.

Bağımsızlığı, köklü bir bilimsel alt yapı ile bütünleştirmiş toplumların bilim adamlarının geçmişte oluşturulmuş birikim sayesinde tek bir alanda çalışmaları ve uzmanlaşmaları yeterli olmaktadır. Bu nedenle bu toplumların bilim adamları ya “tarihçi”, ya “sosyolog” ya da “edebiyat tarihçisi” gibi tek bir unvanla anılmaktadırlar.

Bu kategoriye girmeyen toplumların bilim adamları ise omuzlarında ağır bir yük taşımak zorundadırlar. Onlar, bir taraftan aydın olmanın bilinciyle toplumsal sorunların çözümüne, diğer taraftan kendi kültür ve tarihleri üzerinde, pek çok alanda ve en önemlisi çok yönlü (disiplinler arası) çalışmalar yürütmek zorunda kalmaktadırlar. Belki de bu nedenle bu ikinci grup içinde yer alan bilim adamları, “tarihçi, sosyolog, kültür tarihçisi, araştırmacı” gibi unvanları, bu unvanların sorumluluklarını bir arada taşımak ve bu alanlarda eser vermek zorunda kalmışlardır.

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi, elmek: m_duranli@hotmail.com

Bu grupta yer alan bilim adamlarının zorunlulukları sadece bunlarla da sınırlı kalmamıştır. Bağımsızlığına tam anlamıyla sahip olmayan bu toplumsal yapı içinde bilim adamları egemen kültüre de hâkim olmak ve bu kültürün otoritesinden gelen bütün baskılara direnmek zorunda kalmışlardır.

İşte bu tanımlamaya uyan bilim adamı, aydınlardan biri de Saha Türkü Gavriil Vasilyeviç Ksenofontov'dur. Araştırmacı, tarihçi G. V. Ksenofontov, farklı bilim disiplinlerini bir arada kullanan ve bütün bu disiplinlere kendi toplumsal bilincini de katan kişiliğiyle Saha Türk toplumunun yetiştirdiği değerlerden birisidir.

Saha Türk tarihçi Marianna Filippovna Markova, Gavriil Vasilyeviç Ksenofontov'un bilimsel kişiliğinde disiplinler arası yaklaşımın ne derecede önem kazandığını şu şekilde belirtmektedir.

“... G. V. Ksefontov, Saha aydınlarının ilk temsilcilerinden biri, büyük bilim adamı-etnograf, folklorist, din bilimci, mitologdur. O, Sahaların geleneksel kültürünü iyi bilen bir ansiklopedisttir. Araştırmacı aynı zamanda başarılı bir şekilde etnografi, mitoloji, dilbilim, folklor, kültür tarihi alanlarında çalışmıştır. Onun çalışmalarında disiplinler arası bir yaklaşım yer almaktadır. Görünüşe göre, bu durum, bilim adamının etnos, etnosa ait kültür, dil, folklor, din, dünya görüşü ve çevreyi bütünleyici bir model olarak algılamış olmasıyla açıklanmaktadır”¹.

Gavriil Vasilyeviç Ksenofontov'un disiplinler arası yaklaşımının temelinde onun farklı eğitim süreçlerinden geçmiş olması, ülkesinin yaşadığı siyasal değişimler önemli bir yer almaktadır.

Gavriil Vasilyeviç Ksenofontov'un Hayat Yolu

G. V. Ksenofontov, 16 Ocak (eski takvime göre 4 Ocak) 1888 yılında Yakutsk Bölgesi Batı Kangalas Ulusu III. Maljegar nasleğinde² varlıklı bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Bu dönem, Yakutistan topraklarında eski inançların toplum içinde hala canlı olduğu bir dönemdi. Ksenofontov ailesi, Saha inanç sistemini benimsemiş ve gündelik yaşamlarında bu sisteme saygılı kalmış insanlardan oluşuyordu.

Karı koca Ksenofontovların doğan çocukları yaşamıyor, kısa sürede ölüyordu. Çocuklarına kötü ruhların zarar verdiğini düşünen anne baba Ksenofontovlar, toplumda var olan bir geleneği uygulayarak bu kaderi değiştirmek istediler. Gavriil Vasilyeviç Ksenofontov'u doğumundan hemen sonra yetişmesi için Saha Türkü olan İona Sleptsov'un ailesine verdiler. Çocuğun yeri değiştirildiği için kötü ruhlar ona zarar veremeyecekti³.

Bu geleneksel uygulama, Ksenofontov ailesinin yaşamında oldukça etkili olmuş ve Gavriil'le birlikte ailenin kaderi tamamiyle değişmişti. Gavriil'den sonra anne, beş erkek ve üç kız çocuk daha doğurdu⁴. Ksenofontov ailesi artık mutlu ve en önemlisi büyük bir aile olmuştu.

Ksenofontov ailesinin ekonomik seviyesinin iyi olması Gavriil'in iyi bir eğitim almasını sağladı.

¹ M. F. Markova, “Etnografiçeskie issledovaniya traditsionnoy modeli kulturu yakutov (XVII- načalo XX vv), *Nauka i Obrazovanie*, Yakutsk, 2006, Sayı 3, s. 76.

² Çarlık Rusya'sında ve daha sonra Sovyetler Birliği döneminde de devam eden, nahiyeden küçük, daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraşan insanların yerleştiği yerleşim biçimi. Bak. “Nasleg”, <http://ru.wikipedia.org>: ET. 18. 01. 2011)

³ E. N. Romanova, “G. V. Ksenofontov: mif o stranstvuyuşçem geroe”, *D. D. Tumarkin, Repressirovannye etnografi*, Moskova, 2003, s. 80.

⁴ E. N. Romanova, *agm.*, s. 80.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

Gavriil Vasilyeviç Ksenofontov'un eğitiminde babası Vasiliy Nikiforoviç Ksenofontov'un etkisinin belirgin olduğu anlaşılmaktadır. G. V. Ksenofontov'un fen bilimlerine ilgi duymasına rağmen babası onun hukuk alanında eğitim görmesini istiyordu. Gerek yakın bir şehirde böyle bir eğitim verecek üniversitenin olmaması gerekse ekonomik yönden babasına bağımlı olan G. V. Ksenofontov, Tomsk Üniversitesi Hukuk Fakültesinde okumak zorunda kalmıştı⁵. Hukuk fakültesini bitiren G. V. Ksenofontov, 1913- 1917 yıllarında Yakutsk'ta avukat olarak çalıştı. Tomsk Üniversitesi Hukuk Fakültesini okuduğu yıllarda geleceği ve yaşama bakış açısı şekillenmeye başlayan bilim adamının bu dönemdeki en yakın arkadaşı, Aleksey Nikiforoviç Nikiforov'du.

Genç yaşta, öğrenciliği sırasında ölen bu etkin arkadaşı sayesinde Ksenofontov, Tomsk'ta okuyan diğer Sibiryalı öğrencilerle tanışıp kaynaşmış, E. K. Pekarskiy'in sözlük çalışmalarına katılma imkânına sahip olmuştur⁶. Bilindiği gibi, Pekarskiy'in sözlük çalışması 1904 yılında başlamış ve fasiküller halinde yayınlanmıştır. Bu çalışmanın on üçüncü fasikülü 1930 yılında yayınlanmıştır. Pekarskiy'in bu büyük çalışmasında ana dilini çok iyi bilen pek çok araştırmacı ve öğrenciden yardım aldığı bilinmektedir⁷.

Aleksey Nikiforoviç Nikiforov, G. V. Ksenofontov'a halkını araştırma isteğini de aşılamıştır.

*"Daha Tomsk'ta okurken Ksenofontov yaz tatillerinde dini inançları incelemeye, folklor materyallerini derlemeye, Saha halkının 'sözlü tarihine' daha fazla önem vermeye başladı. ..."*⁸

Grigoriy Nikolayeviç Potanin, eşini kaybettikten ve 1899'da Asya'ya son yolculuğunu yaptıktan sonra hayatının geri kalanını İrkutsk, Krasnoyarsk ve Tomsk gibi Sibiryalı şehirlerinde geçirdi. Bu şehirlerde dersler verdi⁹. İşte bu dönemde G. V. Ksenofontov, G. N. Potanin ve onun eserleriyle tanışma imkânına sahip oldu.

Tomsk'taki öğrencilik dönemindeki bu etkileşim onun 1913- 1917 yılları arasında Yakutsk'ta gerçekleştirdiği avukatlık çalışmalarına da yansımıştı. Bir yandan kendi hemşehrilerinin hukuki sorunları çözen G. V. Ksenofontov, diğer yandan toplumun öncelikli sorunlarıyla da ilgilenmekteydi. Ona göre, bu sorunların başında ilk sırada alfabe sorunu geliyordu.

1917 yılına kadar Sahalar, Otto Böhtling tarafından hem Latin alfabesinden hem de Kiril alfabesinden alınmış harflerle oluşturulan devşirme bir alfabeyi kullanmışlardır¹⁰. G. V. Ksenofontov, özgün bir alfabe taraftarı olarak 1914 yılında "Yakutskaya Okraina" gazetesinde "Nujna li yakutam pismennost?" (Sahalara Yazı Gerekli mi?) adlı makaleyi kaleme aldı. Bu, Yakutsk'un toplumsal yaşamında ana dilde eğitim ve özgün bir Saha alfabesi yaratılmasıyla ilgili yazılar içinde önemli bir yere sahipti. Daha sonra 1916 yılında Ksenofontov bu düşüncenin devamını bir üniversite açılması önerisiyle sürdürdü.

G. V. Ksenofontov, 14. 09. 1916 tarihinde "Yakutskie Voprosi" adlı gazetenin sayfalarında yer alan "Osnovnie zadaçi Yakutskoy intelligentsii" (Saha Aydınlarının Temel Problemleri)

⁵ A. N. Dyaçkova, *G. V. Ksenofontov, Şamanizm, Nauçnie Trudi (Publikatsii 1928- 1929 gg)*, Yakutsk, 1992, s. 7

⁶ E. N. Romanova, *agm.*, s. 83.

⁷ Hasan Eren, "Pekarski Edward", *Türklük Bilimi Sözlüğü, I. Yabancı Türkologlar*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, 1998, s. 249.

⁸ E. N. Romanova, *agm.*, s. 83.

⁹ V. A. Orbuçev, "Zaslugi G. N. Potanina kak issledovatelya Tsentralnoy Azii", *Oçerki Severo- Zapadnoy Mongolii*, İkinci Baskı, Gorno- Altaysk, Ak- Çeçek, 2005, (V. A. Orbuçev'in sunuş yazısında sayfa numarası yer almamaktadır)

¹⁰ Hatice Şirin User, *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*, Akçağ, Ankara, 2006, ss. 166- 167.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

makalesinde bölgede hem Saha Türklerinin hem de diğer Sibiryalı halklarından gençlerin eğitimi için bir üniversite açılmasını arzuluyor ve halkı için eğitimin önemini şu şekilde dile getiriyordu.

“Yaşam belirli gruplar, sınıflar arasındaki karşılıklı ilişkilerde radikal değişimleri baskın bir şekilde talep etmektedir; yaşam genel (Saha) hukuk sisteminde düzeltmeler de getirmektedir, bunun için bize kendi aramızdan çıkmış hukukçular gereklidir, onların yardımı ve danışmanlığı olmaksızın halkın fakir, az gelirli bölümü çok acımasız durumda olacaktır. Sonuç olarak bizim temel amacımız, hukuki ve ekonomik durumumuzu yükseltmektir, bunun için de kendi ülkemizi incelemek, araştırmamız gereklidir; ülkemizin çekirdeğinde dinlenen ölü zenginliklerimiz de gereklidir... Çok şey, çok şey var, bizim yurtseverlerimizin yapacağı çok şey var, biz sadece istemeliyiz. Beklemek, birilerinin bizlere gelip hayatımızı iyileştireceğini beklemek, birilerinin bizim refahımızı yükselteceğini beklemek, bu bizim işimiz değil... zira herkes kendi mutluluğunu kendi kendine oluşturmalıdır.; biz kendimiz düşünmeli ve kendimiz için endişelenmeliyiz. Eskiden beri daha eğitilmiş halkların daha iyi yaşadığı bilinmektedir. Sonuç olarak biz, yüksek eğitilmiş insanların ... Bizim aramızdan daha fazla çıkmasını düşünmeliyiz... Bize üniversite gerek”¹¹.

Bu dönemde gazetenin redaktörü G. V. Ksenofontov’un eski arkadaşı Vasiliy Vasilyeviç Nikiforov’dur (Kulumnuur), gazeteyi çıkardığı yıllarda Yakutistan’daki ulusal özgürlük hareketinin ideoloğu olan Nikiforov, aynı zamanda “Soyuz Yakutov” (Saha Birliği) adlı ilk politik organizasyonun da kuruculuğunu yapmıştır¹².

Gerek “Soyuz Yakutov” organizasyonundaki çalışmaları gerekse onun redaktörlüğü döneminde gazetede çıkan yazılar, V. V. Nikiforov’un kısa süre içinde düşman olarak tanınmasına yol açtı. 19 Eylül 1927’de Bilimler Akademisi’nin çalışmaları için gittiği Leningrad’dan dönen V. V. Nikiforov Yakutsk’ta tutuklandı. 21 Ağustos 1928’de Nikiforov’un davası on yıl sürgün olarak belirlendi. Bu tarihten bir ay sonra Vasiliy Vasilyeviç Nikiforov, Novosibirsk hapishanesinde öldü¹³.

Bu yıllar içinde G. V. Ksenofontov’un, dönemin diğer bilim adamları, aydınları gibi çarlık yönetimine karşı çıkmış ve insana değer veren yeni bir düzeni arzulamıştır.

1920 yılı ile birlikte G. V. Ksenofontov’un hayatında yeni bir dönem başladı. Bu yıl, yeni kurulan Sovyet sisteminin Sibiryalı topraklarında ve Sibiryalı halklarının gündelik yaşamın her aşamasında varlığını hissettirmeye başladığı yıldır. Saha aydınlarının, bilim adamlarının yeni sistemden beklentileri ilk bakışta karşılanmış gibi gözükmekte ve bu nedenle Ksenofontov gibi aydınlar, bilimsel çalışmalara hız vermekte ve yazdıkları gazete yazılarıyla Saha halkına yeni sistemi anlatmaya çalışmaktadırlar.

G. V. Ksenofontov, artık hayatına yeni bir yön vermiş ve avukatlık çalışmasını bırakarak İrkutsk Üniversitesinin Toplum Bilimleri Fakültesi’nde asistan olarak çalışmaya başlamıştır. Bu çalışma hayatı sadece öğrenci yetiştirmek değil, aynı zamanda kendini de yetiştirmek üzerine kuruludur.

Bu yıllarda İrkutsk üniversitesi bünyesinde tarih- filoloji ve hukuk fakültesi bulunuyordu. Asistanlığının yanı sıra “Tarih- Filoloji Fakültesinin dinleyici öğrencisi olan Gavriil Vasilyeviç, G. S. Vinogradov, M. K. Azadovskiy ve B. E. Petri’nin derslerini dinlemeye başladı. V. V. Bartold ve L. Ya. Şternberg’in öğrencisi olan B. E. Petri’nin seminer ve derslerine özel bir ilgi gösterdi”¹⁴.

¹¹ E. N. Romanova, *agm.*,s. 86.

¹² E. N. Romanova, *agm.*,ss. 86- 87.

¹³ A. N. Zemtsov, *Vragi Naroda*, Moskova, 2007, ss. 14- 15.

¹⁴ E. N. Romanova, *agm.*,s. 91.

Ksenofontov için Prof. B. E. Petri, yararlanılabilecek tek kaynaktı. Onun ilgi alanı artık Ksenofontov'da ilgi alanıydı.

Petri'nin ilgilendiği Sibiryalı halklarının köken problemi Ksenofontov'un inceleme konusu olacaktı. Hocasının etkisi altında genç, arkeoloji ve fiziki antropolojiyle de ciddi bir şekilde ilgilenmeye başladı. 1920 yılında okul derneğinin oturumlarında Gavriil Vasilyeviç Ksenofontov, "Proishojdenie yakutskogo naroda" (Saha Halkının Kökeni), "Evolyutsiya kumısno go prazdnika" (Kımız Bayramının Evrimi) adlı tebliğleri sundu¹⁵.

İrkutsk Üniversitesinde üç yıl çalıştıktan sonra Ksenofontov, 1923 yılında üniversiteden ayrıldı ve folklor materyallerini daha iyi derlemek için vatanına döndü. Bir yıl boyunca Kuzeyde kaldı (Bulun Bölgesi Kyusyur köyü, Olenek nehri yakınları) ve Saha Türklerinin inançları, folkloru ve yaşam biçimiyle ilgili zengin bir materyalle geri döndü.

Fakat bu materyal de onun için yeterli değildi. Kısa bir dinlenme sonrasında 1925 yılında düşlediği gerçek yolculuğa çıkabildi. Bu yolculuğun güzergâhı sadece Yakutistan topraklarıyla sınırlı kalmadı. Yakutsk- Batı Kangalas ve Sredne- Vilyuy Ulusu naslegleri- Vilyuysk şehri- Verhne- Vilyuysk- Mahra- Nyurba- Şeya- Suntar- Hadan- Sadın- Çona- Erbogaçan- Novoturhansk- Krasnoyarsk. Bu güzergâhtan sonra Hakasya ve Batı Buryatistan. Bu büyük ve yorucu yolculuk, G. V. Ksenofontov'a "Elleyada" adlı çalışmasının temelini oluşturacak zengin bir materyal verdi ve yaklaşık bir yıl sürdü.

1926 yılından sonra da G. V. Ksenofontov gerek Rusya gerekse Yakutistan'daki çeşitli arşiv ve kütüphanelerde çalıştı. 1928 yılından itibaren topladığı materyalleri düzenleyip yayına hazırlamak amacıyla İrkutsk'a yerleşti.

Gavriil Vasilyeviç Ksenofontov'un İrkutsk'a yerleşmesi kısa sürede meyvesini verdi. O, 1929 yılında büyük bir derleme çalışmasının ürünü olan 'Hrestes. Şamanizm i Hristianstvo' adlı eserini yayınladı. Çalışmasının 'Yazardan' adlı sunuş yazısında amacını ortaya koyan Ksenofontov'un döneminin siyasetçileriyle de ters düşmemeye çalıştığı görülmektedir. Çalışmanın birinci fasikülü yayınlanır yayınlanmaz 'Bezbojnik' gazetesinin 14. sayısında gazete yazarlarından T. Ursinoviç tarafından bir eleştiri yazısı yayınlanmıştır. Yazarın bu eleştiriye karşı yaklaşımı, onunla polemige girmekten kaçınma çabasını da ortaya koymaktadır. G. V. Ksenofontov, ikinci fasikülde T. Ursinoviç'in eleştirilerinde haklılık payı olduğunu şu cümlelerle dile getirmektedir.

"Eleştiri yazısının yazarı T. Ursinoviç, birinci fasiküldeki materyalin ölen ve yeniden dirilen tanrı kültürünün kökeni gibi önemli bir soruna çok yakın bir yaklaşım içerdiğini belirtmektedir. Bununla birlikte Ursinoviç, etnografların bizim ateistlerimiz için ilginç materyallerin derlenmesiyle uğraşmaları isteğini de dile getirmektedir.

Anti dini cephedeki merkezin aktif çalışanlarından birinin bu yargısı, bizi Sibiryalı'nın yerli halklarının şamanistik görüşlerinin kalıntılarına daha ciddi yaklaşıma yöneltmektedir. T. Ursinoviç büyük ölçüde haklıdır ve diğer yönden de bizim etnograflarımız şimdiye dek Akdeniz halklarının dini kültürleriyle şamanistik tasavvurların benzerliği konusuna pek de ilgi göstermemişlerdir"¹⁶.

¹⁵ A. N. Dyaçkova, G. V. Ksenofontov, Şamanizm, Nauçne Trudı (Publikatsii 1928- 1929 gg), Yakutsk, 1992, s.

¹⁶ G. V. Ksenofontov, Hrestes. Şamanizm i Hristianstvo, İrkutsk, 1929, s. VII.

G. V. Ksenofontov'un bu çalışmasında yer alan "Göçebe Yaşam Tarzındaki İlahların Evrimi"¹⁷ adlı bölüm, yazarın değişen dünyadaki değişen değerleri yorumlaması ve Ural- Altay halklarına yaklaşımını ortaya koyması açısından oldukça önemlidir.

G. V. Ksenofontov, İrkutsk'taki sessiz ve verimli çalışma döneminden sonra 1933 yılında yeniden Yakutistan'a döndü. 1935 yılında Yakutsk'ta düzenlenen I. Dilbilim Kongresine katıldı. Bütün bu yıllar içinde durmak bilmeden büyük çalışmasının hazırlığıyla uğraştı ve 1937 yılında İrkutsk'ta 'Uraanghay- Sahalar. Oçerki Po Drevney İstorii Yakutov' adlı çalışmasının ilk cildini yayınlamayı başardı¹⁸.

1937 yılında G. V. Ksenofontov ailesiyle yaşamak için Moskova bölgesinde yer alan Dimitrov şehrine gitti ve çalışmalarının yayınıyla ilgilendi.

23 Nisan 1938'de Gavriil Vasilyeviç Moskova'da kanıtlanmayan bir suçlamayla tutuklandı, daha sonra aynı yılın 28 Ağustos tarihli SSCB Yüksek Şura Askeri Kurul kararıyla kurşuna dizilmesi kararlaştırıldı, karar aynı gün yerine getirildi. G. V. Ksenofontov'un davası on dokuz yıl sonra tekrar görüldü, Ağustos 1957'de Gavriil Vasilyeviç Ksenofontov'a itibarı, haksızlığa uğramış pek çok bilim adamına yapıldığı şekilde, iade edildi.

Dönemin haksızlığa uğramış pek çok aydını, bilim adamı gibi, 1957 yılında itibarını iade edilinceye dek "... Gavriil Vasilyeviç Ksenofontov'un adı Saha ulusal tarihinde 'halk düşmanı' olarak yer aldı"¹⁹.

Gavriil Vasilyeviç Ksenofontov'un 1937 yılında ilk cildi yayınlanan dev eseri "Uraanghay- Sahalar. Oçerki po drevney istorii yakutov" uzun bir aradan sonra 1992 yılında Yakutsk'ta Saha Cumhuriyeti Ulusal yayınevi tarafından tekrar basıldı. Eserin iç kapağında "...1938 yılında yalan suçlamayla kurşuna dizilmiştir, bu nedenle yazarın kitabı geniş okuyucu kitlesine ulaşamamıştır"²⁰ açıklamasının yer alması bilim adamına yapılan haksızlığın en açık ifadesi olmalıdır.

G. V. Ksenofontov'dan geriye kalan bilimsel miras günümüz insanı için oldukça büyük bir değer içermektedir. Onun pek çok çalışması, günümüzde tekrarı mümkün olmayan sözlü kültür verilerinin örneklerini içermektedir.

G. V. Ksenofontov'dan geriye kalan bu çalışmalar arasında sözlü kültür ürünlerini derleme açısından en dikkat çeken, bilim adamının kurşuna dizilmesinden uzun yıllar sonra yayınlanmış olan "Elleyada" adlı çalışmasıdır.

Elleyada'nın Geç Yayınlanmasının Tarihi

Gavriil Vasilyeviç Ksenofontov, topladığı efsaneleri düzene koymak, çevirmek amacıyla Haziran 1926'da Leningrad'a geldi. Bu dönemde hayatlarının bir dönemini Sibiry'a da sürgün geçirmiş olan E. K. Pekarskiy ve İ. İ. Maynov, Leningrad'da Yakutistan Özerk SSC Üretim Gücünün İncelenmesiyle ilgili SSCB BA Komisyonu kadrosunda çalışıyorlardı.

Saha Türkleri ile ilgilenen her iki bilim adamı da "Ksenofontov tarafından toplanan materyallerin eşsiz bir değerinde olduğunu çok iyi anlıyorlardı. Bilim adamının çalışmalarının yayınlanmasına her türlü desteği vererek ona yardım etmeye gayret ettiler"²¹.

¹⁷ G. V. Ksenofontov, *age.*, ss. 103- 120.

¹⁸ Kitabın ayrıntılı tanıtımı için bak. Harun Güngör, "Uraanghay- Sahalar", *Bilge*, sayı 4, 1995, ss. 293- 295.

¹⁹ E. N. Romanova, *agm.*, s. 79

²⁰ G. V. Ksenofontov, *G. V. Ksenofontov. Uraanghay- Sahalar. Oçerki po drevney istorii yakutov*, c. I, Yakutsk, 1992, s. 4.

²¹ A. N. Dyaçkova, "Elleyada G. V. Ksenofontova (k voprosu ob istorii izdaniya)", *Nauka i Obrazovanie*, No 3 (39), 2005, s. 60.

“İ. İ. Maynov, 30 Haziran 1926 tarihinde çalıştığı komisyona altı yaprak olarak Saha efsaneleriyle ilgili bir özet sundu ve G. V. Ksenofontov'un materyallerine gönderme yaptı. Bu efsanelerin bilimsel değerini vurgulayan İ. İ. Maynov, Vilyuy Sahaları arasında Ksenofontov tarafından derlenen bu hikâyelerin şimdiye dek bilinmeden kaldığına dikkat çekti”²².

A. N. Dyaçkova'nın Rusya Bilimler Akademisi arşiv kayıtlarından aldığı şu cümle, İ. İ. Maynov'un yaklaşımını bütünüyle ortaya koymaktadır.

“Bu hikâyeler, farklı ilahların adını anan, farklı kahramanları olan Saha destanının tamamen farklı bir halkasını oluşturmaktadır ve hikâyelerde Yakutsk çevresindeki Sahaların hafızasından tamamen silinmiş olan arkaik bir yaşantının çizgileri korunmuştur”²³.

A. N. Dyaçkova, İ. İ. Maynov'un bu sunumundan sonra G. V. Ksenofontov'un da komisyona bizzat çağrıldığını, komisyonun bu çalışmanın yıl sonuna kadar bitmesini ondan talep ettiğini bildirmektedir. İçeride yapılan görüşmelerde komisyon, Ksenofontov'un bu çalışmasını ekonomik açıdan destekleme kararı aldıysa da 1927 yılında bu desteğin de kesildiği görülmektedir.

Bu dönemde G. V. Ksenofontov'un çalışmasına P. A. Oyunskiy'in destek çıktığı görülmektedir. P. A. Oyunskiy'in girişimiyle G. V. Ksenofontov, 23- 24 Mayıs 1927'de Moskova'da yapılan Cumhuriyetin Sorumlu Çalışanları Oturumu'na kendi bilimsel faaliyetinin sonuçları ile ilgili bir tebliğle katılmaya davet edilmiştir.²⁴ G. V. Ksenofontov'un bu oturumda sunduğu tebliğ, onun bilimsel niteliğini ortaya koymak açısından oldukça önemli bir etki sağlamıştır. 3 Eylül 1927 tarihinde Yakut Özerk Sovyet Cumhuriyeti Halk Komiserliği Kurulu, 1 Mayıs 1927'den geçerli olmak üzere G. V. Ksenofontov'a aylık 200 ruble ödenmesine karar verdi. Bunun sonucu olarak da bilim adamının çalışmasının “Saha Keskile” tarafından yayınlanması anlaşması yapıldı. Yayınlanma yeri Moskova olarak belirlendi. Fakat bu anlaşma hükümet tarafından onaylanmadı²⁵.

Bu yaklaşım, gerçek bir bilimsel çalışmayı yok sayamayan fakat siyasi baskılara karşı da dayanamayacak bir komisyonun kararı olmalıydı. Zira 1927 yılı yazı Yakutistan için iç çatışmaların yaşandığı bir dönem olarak kaynaklara geçmişti.

Bu dönemde, Gavriil Vasilyeviç Ksenofontov'un kendisinden iki yaş küçük kardeşi Pavel Vasilyeviç Ksenofontov, Yakutistan'da patlak veren Konfederalistlerin hareketinin ideologu olarak kayıtlara geçmişti.

1890 yılında Batı Kargalası ulusu IV. Maljegar nasleğinde doğan P. V. Ksenofontov, Moskova Devlet Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi ve 1925- 1927 yıllarında Yakutistan Özerk SSC Finansman Halk Komiserliği'nde çalıştı. Bu yıllarda Yakutistan topraklarına Sovyetler Birliğinden gelen göçmenlerin yerleştirilmesine karşı çıkan P. V. Ksenofontov, Nisan 1927 yılında başlayan silahlı çatışmalar sürecinde 28 Eylül 1927 de Kundoma köyünde “Mlado- Yakutskaya natsionalnaya sovetkaya sotsialistiçeskaya partiya konfederalistov” (Konfederalistler Genç- Saha Ulusal Sovyet Partisi) adlı partinin kuruluşunu ilan etti.

Daha sonra silahlı bir isyana kalkışan Ksenofontov ve taraftarları kısa zamanda pek çok bölgede egemen oldular. 4 Aralık 1927'de Mitatsı köyünde partinin genel sekreterliğine P. V. Ksenofontov seçildiyse de baskı ve yıldırma politikaları sonucunda 1 Ocak 1928'de teslim oldu

²² A. N. Dyaçkova, *agm.*, s. 60.

²³ A. N. Dyaçkova, İ. İ. Maynov'un bu konuşma metni için Rusya Bilimler Akademisi Arşivindeki şu dosya numarasını vermektedir, F. 47, op. 4, ed. Hr. 96, yaprak. 13.

²⁴ A. N. Dyaçkova, *agm.*, s. 61.

²⁵ A. N. Dyaçkova, *agm.*, s. 61.

(bazı kaynaklara göre, anlamaya gitti). Hızlı bir şekilde yargılanan P. V. Ksenofontov, 27 Mart 1928 yılında kurşuna dizildi. Onunla birlikte 272 kişi tutuklandı, bunlardan 128'i kurşuna dizildi²⁶.

Kardeşinin başına gelenler Gavriil Vasilyeviç Ksenofontov için büyük bir yıkımdı, fakat ülkenin içinde bulunduğu ortam tepki göstermek ve hak aramak için uygun bir ortam değildi.

Bu tarihten sonra Gavriil Vasilyeviç Ksenofontov'un "Elleyada" adlı çalışmasını yayınlamak için yaptığı başvurular cevapsız kalmaya başladı. Bu, bir şekilde kardeşinin siyasi faaliyetinden dolayı Ksenofontov'un sorumlu tutulması olarak görülse de gerçekte bu dile getirilmiyordu. Örneğin dönemin yazarlarından biri olan ve 1926 yılı Bakü Kongresine Yakutistan temsilcisi olarak katılan Aleksey Andreviç İvanov- Künde²⁷, bu yayına karşı çıkışının nedenini şu cümlelerle belirtiyordu.

"Şimdi Saha uluslarında kolektivizasyon için sınıfsal bir mücadele sürmektedir. Bununla ilgili şiir ve hikâyeler 'Elleyada'dan çok daha değerlidir'"²⁸.

Gavriil Vasilyeviç Ksenofontov, kurşuna dizildiği 1938 yılına kadar "Elleyada"yı yayınlamamıştı. Bu tarihten sonra da eserin orijinal ve kopyalarının kaderi, nerede olduğu ne soruldu ne de görüldü.

"Elleyada"nın Bulunması

1965 yılında P. E. Efremov, Devlet Anti- Dini Yayıncılık (Moskova) arşivlerinde sürdürdüğü çalışma sırasında G. V. Ksenofontov'un el yazması çalışmasına rastladı. Bu çalışmanın gün ışığına çıkmasının gerekliliğine inanan araştırmacı, daha sonraki yıllarda bu fikrini meslektaşı N. V. Emelyanov ile paylaştı. Metin üzerinde gerekli düzeltmeleri yapan SSCB Bilimler Akademisi Sibirya Bölümü Saha Şubesi Dil, Edebiyat ve Tarih Enstitüsü çalışanları (P. E. Efremov, N. V. Emelyanov), el yazmasının birinci bölümü şeklinde kurgulanmış olan "Sahalarda İlkel Çoban dini" başlıklı bölümü teknik nedenlerden dolayı ayrı bir basım olarak değerlendirmeyi düşündükleri için yayından çıkardılar²⁹.

Sibirya tarihi alanındaki çalışmalarıyla tanınan A. P. Okladnikov'un sorumlu redaktörlüğünü yaptığı bu çalışma, yine A. P. Okladnikov'un eserin önemini belirttiği ön sözle bilimsel literatüre girdi.

A. P. Okladnikov, "El yazmasının yayınlanması gerek Saha halk bilim çalışmalarına gerekse Sibirya halklarının erken dönem tarihine ilişkin problemlerin çözümüne büyük bir katkı..."³⁰ olduğunu belirttiği ön sözde sözlü kültür ürünlerinin tarihi problemlerin çözümüyle ilgisinin ilginç örnekleri de vermiştir.

Bu çalışmayla birlikte G. V. Ksenofontov'un yaşamının bütününe yaydığı derleme çalışmaları araştırmacının ölümünden yaklaşık kırk yıl sonra gün ışığına çıktı. Çalışma, Kangalas

²⁶ E. P. Antonov, "Dvijenie Konfederalistov v Yakutii 1927- 1928 gg.", *Sibirskaya Zaimka*, No 5/2002 (<http://www.zaimka.ru>: ET: 15. 05. 2010)

²⁷ Gerçek adı Aleksey Andreviç İvanov olan bu kişi çalışmalarında (Künde) takma adını da kullanmıştır. 1898-1934 yılları arasında yaşayan Künde, 1923 yılından itibaren Yakutistan'da yayınlanan "Kıym" dergisinin Sanat Yönetmeni, daha sonraki yıllarda aynı adlı gazetenin Redaktör görevlerini üstlenmiş, 1931 yılından itibaren Yeni alfabe komitesi'nin sekreterliğini yürütmüştür. Künde'nin çeşitli yıllarda "Marba", "Kötü Haber Veren Kurbağa" ve "Kumarbazlar" adlı edebi eserleri bulunmaktadır. Künde, 1926 yılında Bakü'de düzenlenen Birinci Türkoloji Kongresine Yakutistan temsilcisi olarak da katılmıştır. Bak. (<http://wiki.rgo.ru/1794-page2413.html>. ET: 20 Ekim 2010)

²⁸ Kyunde, M. A., "Ob izdanii 'Elleyadi'", *Avtonamnaya Yakutita*, 1930, No 134.

²⁹ A. P. Okladnikov, *G. V. Ksenofontov, Elleyada. Materialy po mifologii i legendarnoy istorii yakutov*, Moskova, 1977, s. 4.

³⁰ A. P. Okladnikov, *age.*, s. 8.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

ulusu, Kangalas ulusu Maljegar nasleği, Nam ulusu, Borogon ulusu, Boturus ulusu, Tatta ulusu, Amga, Oymyakon ulusu, Verhoyansk bölgesi, Marpa ulusu, Nürbin ulusu, Suntar ulusu, Hoçin uluslarından derlenmiş temelde atalarla ilgili efsanelerin toplamını oluşturmaktadır. Bütün bu efsanelerde Saha Türklerinin ortak atası “Elley” adını taşımaktadır. Efsaneler, farklı ifadelerle de olsa Elley’in bu topraklara dışarıdan bir yerlerden geldiğini belirtmektedirler. Elbette Elley, bu toprakların ilk sakini değildi. Yeni geldiği bu topraklardan kız alan Elley, geçmişinden getirdiği kültür birikimini bu toprakların insanıyla paylaştı. Onun soyu çoğaldı, çoğalırken parçalandı, parçalanırken büyüdü ve günümüz Saha ulusunu oluşturdu.

Gavriil Vasilyeviç Ksenofontov’un “Elleyada” adlı eserinin geç yayınlanmasının bir nedeni de onda yer alan efsanelerin bir toplumun ortak atası etrafında şekillenen efsanelerden oluşmuş olmasıdır. Ksenofontov’un yaşadığı yıllar, efsanelerin özüyle çelişen yıllardı. Yeni kurulan ve şekillenme sürecinde bulunan Sovyet toplumunda Sovyet toplum ideologları tarafından yönetilen bir “ulus” kavramı olmalıydı. Efsanelerde Rusların “yeni gelenler” veya “davet edilmeyenler” olarak tanımlanması, Sovyet sistemi için kabul edilebilecek tanımlamalar değildi.

Gerek G. V. Ksenofontov’un aile üyelerinin kaderi gerekse efsanelerin içeriği bu çalışmanın bu kadar geç yayınlanmasının kaderinde belirleyici olmuştur. Bu geç yayınlanma, belirli bir noktada G. V. Ksenofontov’un eserinin dönemin politik taleplerine göre değiştirilip bozulmasını da önlemiş olmalıdır.

Günümüzde G. V. Ksenofontov, ülkesindeki bilimsel çalışmalarda hak ettiği yeri alan bilim adamları arasında anılmaktadır. Bugün Kangalas ulusunun yaşadığı Pokrovsk şehrinde bilim adamının adı, küçük bir müzede yaşamaktadır³¹.

Bütün bunlar bilimle yoğrulmuş bir insanın çektiklerinin, yaşadıklarının acısını hafifletir mi? Ne yazık ki, bugün, geçmişten özür dileme hakkına sahip değildir. Bugün, geçmişin birikimini düşünmeden kullanan da olmamalıdır. Geçmişten günümüze kalan her çalışma, geçmişte, bugünkü koşullara benzemeyen bir ortamda yaratıldığı için bir kat daha değerlidir.

KAYNAKÇA

- ANTONOV E. P. (2002), “Dvijenie Konfederalistov v Yakutii 1927- 1928 gg.”, *Sibirskaya Zaimka*, No 5 (<http://www.zaimka.ru>: ET: 15. 05. 2010)
- DYAÇKOVA A. N. (1992), *G. V. Ksenofontov, Şamanizm, Nauçnye Trudı (Publikatsii 1928-1929 gg)*, Yakutsk.
- EREN H. (1998), “Piekarski Edward”, *Türklük Bilimi Sözlüğü, I. Yabancı Türkologlar*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, ss. 248- 249.
- GÜNGÖR H. (1995), “Uraanghay- Sahalar”, *Bilge*, Sayı 4, ss. 293- 295.
- İVANOV V. N. (1992), “Uraanghay- Sahalar G. V. Ksenofontova”, *G. V. Ksenofontov. Uraanghay- Sahalar. Oçerki po drevney istorii yakutov*, c. I, Yakutsk, ss. 9- 11.
- KSENOFONTOV G. V. (1929), *Hrestes. Şamanizm i Hristianstvo*, İrkutsk.
- KSENOFONTOV G. V. (1992) „ *Uraanghay- Sahalar. Oçerki po drevney istorii yakutov*, c. I, Yakutsk.

³¹ 1962 yılında Kangalas ulusuna bağlı Pokrovsk şehrinde yer alan ve çok kısa bir süre için Sergo Ordjonikidze’nin yaşadığı ev, (1916- 1917) Ordjonikidze müzesi olarak düzenlenmiş ve 1992 yılında bu küçük ölçekli müze eve G. V. Ksenofontov müzesi adı verilerek yazarın kişisel eşyaları sergilenmeye başlamıştır.

-
- MARKOVA M. F. (2006), “Etnografiçeskie issledovaniya traditsionnoy modeli kulturi yakutov (XVII- naçalo XX vv)”, *Nauka i Obrazovanie* (Gosudarstvennie uçrejdenie Akademi Nauk Respubliki Saha, Sayı 3, Yakutsk, Etnografiçeskie issledovaniya, ss. 72- 77.
- OKLADNİKOV A. P. (1977), *G. V. Ksenofontov, Elleyada. Materialı po mifologii i legendarnoy istorii yakutov*, Moskova.
- ORBUÇEV V. A. (2005), “Zaslugi G. N. Potanina kak issledovatelya Tsentralnoy Azii”, *Oçerki Severo- Zapadnoy Mongolii*, İkinci Baskı, Gorno- Altays, Ak- Çeçek,(V. A. Orbuçev’in sunuş yazısında sayfa numarası yer almamaktadır).
- ROMANOVA E. N. (2003), “G. V. Ksenofontov: mif o stranstvuyuşçem geroe”, *D. D. Tumarkin, Repressirovanıe etnografi*, Moskova, ss. 78- 104.
- ŞİRİN USER, Hatice (2006), *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*, Akçağ, Ankara.
- ZEMTSOV, A. N. (2007), *Vragi Naroda*, Moskova, ss. 14- 15.
- (<http://wiki.rgo.ru/1794-page2413.html>. ET: 20 Ekim 2010)
- “Nasleg”, <http://ru.wikipedia.org>: ET. 18. 01. 2011).